

Leken – en viktig del i barns lärande

Ett barn har mycket att lära och vill lära sig så mycket. Hur går det till? Det är ett stort kunskapsområde, som jag ska belysa några viktiga aspekter av. Lärande sker i samband med olika typer av aktiviteter hos barn i skolan, hemma och på fritiden. Fokus blir på skolan.

Hur lär sig barn, när de är i skolan?

1. Genom aktiviteter, planerade och styrda av pedagoger och andra.
2. Genom att leka under bra förhållanden. Det gäller både i förskolan, särskolan och grundskolans första år. Barn känner glädje och livskvalitet, när de leker. Lekandet känns meningsfullt och angeläget för dem. Leken är avstressande. Lekens övriga positiva funktioner ska uppmärksammas. Lekens betydelse för barns utveckling och lärande är dokumenterad i ett mycket stort antal forskningsrapporter och som beprövad erfarenhet internationellt och i Sverige under 2000-talet och 1900-talets senare hälft. Leken är social, emotionell och kognitiv samtidigt. Den ger erfarenheter och medför lärande, som barn behöver för att lyckas med skolinriktade aktiviteter och i samvaro med barn och vuxna. Denna artikel kommer att handla om den tidiga lekens betydelse. Jag börjar med att beskriva de första lekarna mellan barnet och en vuxen, som förekommer både hemma, i förskolan och särskolan. Därefter tar jag upp barnets lärande i dessa lekar. Jag fortsätter sedan med övnings- och låtsas lekar. Lärande är att göra nya erfarenheter och inse sammanhang enligt modern inlärningsteori.

De första lekarna

Barn har en medfödd förmåga att leka och även lust att leka. För att den ska utvecklas måste vuxna leka med barnet och lära det att förstå, när det är lek och när det inte är det. Leken börjar ofta på skötbordet hemma och fortsätter i förskolan och särskolan. Barnet ligger på rygg och den vuxne byter blöja, - då är det "på riktigt" -, men sedan, när han/hon glittrar med ögonen, ändrar rösten och säger: "Pip, pip" och petar med pekfingeret på barnets mage och näsa, eller tar lilla foten och räknar tårna - då är det "på lek". Leendet från barnet kan medföra att det blir ytterligare en omgång med räkning av tår. Detta upprepas många dagar och med variationer.

Den vuxnes leksignal till barnet är förändringen i blicken, röstläget och ansiktsuttrycket och barnets leksignal som svar är leendet, glittret i ögonen och förtjusta ljud. Engagemanget och tydligheten i signalerna varierar naturligtvis mellan olika barn och vuxna och vid olika tillfällen.

Kroppskontakten, beröringen och blickarna ger känslomässig närhet. Det är en positiv grund för lärande under förutsättning att den vuxne är lyhörd och anpassar sina rörelser efter barnets reaktioner.

I leken på skötbordet finns även början till en annan viktig erfarenhet för barnet, om hur samspelet ska vara för att bli till glädje för båda, d v s om turtagning och samförstånd mellan de lekande. Den vuxne är aktiv och leker med barnets mage och tår. Barnet svarar med leende eller skratt. Den vuxne räknar tårna ännu en gång. Barnet ler eller skrattar. Det finns en underförstådd turordning och ett samförstånd, "vi är överens om hur det går till". Medvetenheten om detta är vag till att börja med men blir med tiden mer tydlig för både barnet och den vuxne.

Nästa lek är troligen titt- ut leken. Den vuxne döljer sitt ansikte bakom en filt eller något annat. Barnets ansiktsuttryck kanske fylls av förväntan, när håret blir synlig och spricker upp i ett leende, när det ser ögonen och resten av ansiktet. Lesignalerna finns i barnets och den vuxnes blick, röst och ansiktsuttryck Först agerar den vuxne, sedan barnet och därefter kan

den vuxne dra filten över huvudet igen och upprepa leken.

Ge – och - ta lekar kan varieras med olika saker och procedurer; bollar, bilar, ja, nästan allt. Turtagningen är viktig, liksom leksignalerna och den vuxnes lyhörda förhållningssätt.

Detsamma gäller härma - lekar.

Gömma - lekar med vuxna är omtyckta, när barnet utvecklats ytterligare. En sak göms, täcks över, och den vuxne säger: "Borta! Den är borta! Var kan den vara?" Så tar någon bort det som döljer saken, och den vuxne utbrister förtjust: "Här är den!" Leken varieras efter barnets förmåga.

Sedan kan någon person gömma sig och barnet, som bärs av en vuxen eller går själv, letar efter den gömda. "Var kan hon vara?" "Här!" Leken kanske behöver upprepas några gånger för att barnet ska förstå gömma – hitta - konceptet.

Detsamma gäller för "Nu kommer jag och tar Dig" en annan av de tidiga vuxen/barn lekarna. Tydliga leksignaler, så det inte blir missförstånd.

Vad har skett på det inre planet i de beskrivna lekarna? Vad har barnet lärt sig?

Leken på skötbordet kan bli barnets första kontakt med leksignaler; att förstå och att signalera själv och så småningom upptäcka att det kan "trigga upp" den vuxne genom att ge tydliga och förtjusta svar. Mönstret i leken, turtagandet: pappa– jag- pappa-jag, etc. blir allt tydligare. Detta är också grundmönstret, strukturen, i den vanliga, ordlösa kommunikationen mellan människor, som språket sedan bygger vidare på.

Det mönstret finns i titt- ut leken. Där tillkommer för barnet att långsamt inse att det jag inte ser, finns där ändå. Det kallas i kognitiv teori för objektskonstans. Barnet övar objektskonstans i titt- ut lekarna. Glädjen är en följd av det ordlösa konstaterandet: "Ja, han var där!" D v s storebror, när hans ögon och ansikte blir synligt igen. Barnet känner även glädje i gemenskapen och i uppmärksamheten från brodern. Den känslan är positiv för lärandet.

Att barn utvecklar en säker objektskonstans är en förutsättning både för att de ska känna trygghet i relationer och kunna lära sig använda symboler och språk.

Gömma - lekarna handlar också om objektskonstans. Saken, personen finns där någonstans, även om jag inte ser den. Barnet letar, hittar och kan inom sig känna: "Det var rätt som jag kände, den fanns där, fast jag inte såg den. Ja-a!" Barn kan leka variationer av gömma - lekar med stor förtjusning långt upp i åldrarna även i grundskolan.

Vad har barnet lärt sig? Svaret blir i sammandrag:

1. Barnet har börjat lära sig strukturen i kommunikation mellan två personer och att det självt är en del i denna.
2. Barnet har börjat inse att saker och personer finns, fast jag inte ser dem, objektskonstans. Det är en nödvändig förutsättning för trygghet och för att kunna använda symboler och språk.

Övningslekar

Barn gräver i sandlådan, fyller hinkar, häller ut, gräver gropar, gör högar, etc. och söker nyfiket upplevelser på sin mognadsnivå. Barn bygger med byggklossar, ställer ovanpå, gör rader, rasar torn etc. och prövar intresserat vad som händer som följd av deras eget agerande. Övningslekar varieras efter vad miljön erbjuder och barnets förmåga. De är ofta mycket intressanta för barnen. De är deras sätt att lära känna den fysiska miljön och att utforska sin egen förmåga att handskas med den.

Låtsas - lekar

Förmågan att låtsas - leka är medfödd. Vissa barn kan ha svårigheter och/eller vara försenad i den utvecklingen. Alla barn behöver vuxna eller äldre barn, som förebilder för att utveckla

den förmågan. Många barn börjar i förskolan vid ett och ett halvt års ålder. Det är i den motsvarande utvecklingsfasen som förmågan att låtsas behöver stimulans. Det är viktigt att personalen i förskola och särskola leker med barnen, helst en vuxen och ett barn, för att hjälpa dem "att knäcka koden" för låtsas- lekandet.

De börjar med enkla, tydliga handlingar: Bakar sandkakor, låtsas äta dem. Låtsas dricka ur en tom dockkopp, låtsas sova eller telefonera med en liten avlång ask, mata nalle. Man låtsas göra annat än vad man gör, låtsas att saker är något annat, låtsas att man är någon annanstans eller är någon annan. Och som personalen vet: Lugnt, tydligt, inte påträngande och med glädje. Glimten i ögat är signalen att det är lek. Några barn tar för sig av den vuxnes uppmärksamhet, andra kommer i skymundan, alla behöver den.

Allt detta ingår eller ska ingå i personalens professionella kompetens.

Barns egna, första sammanhängande lekar är intressanta. Lisa tar en av mammas väskor, går mot tamburdörren, vänder sig om, säger puss, puss och går ut i tamburen med snabba steg. Hon leker sannolikt att hon är mamma och ska till jobbet.

Minnet har utvecklats, bl. a episodminnet. Barn minns korta händelseförlopp. I deras egna första lekar koncentrerar de sig på episodminnen och betar sig på samma sätt som personen i minnessekvensen, t. ex mamma, som ska gå till jobbet. De kan upprepa samma lek gång på gång tills de har fått sammanhang och klarhet i minnesbilderna, där både de yttre händelserna och de upplevda känslorna finns med.

Barn behöver lugn och ostördhet för sina låtsaslekar och en vuxen i närheten. Om de ofta blir avbrutna, kan de inte koncentrera sig på sammanhängande lekar. De ger upp och slutar leka. För pojkar kan det bli att de bara springer runt i stället.

Hanna och Elin leker. De ser ut som att de lagar mat åt sina barn, två dockor, som ligger i närheten. När barn leker med andra barn ställer det krav på "dubbel" koncentration, dels inåt på egna minnesbilder av vuxna som lagar mat, och dels på kamraten vad hon gör i leken. I början blir det ofta parallell (5) lek; de leker samma lek bredvid varandra. Det blir ytterligare svårigheter om Elin tycker att Hanna gör fel och ska göra på ett annat sätt. Leken avbryts, men om båda gärna vill leka, kommer den troligen snart igång igen.

En del barn utvecklar inte förmåga att låtsas - leka, eller det tar lång tid av olika anledningar. De kan använda leksakerna. Erik kör med leksaksbilen på golvet. För honom är det ingen projektiv lek, han låtsas inte att han själv eller pappa kör bilen. Han brummar bara och skjuter den runt på golvet som de andra pojkarna.

I för- och särskolan ska personalen leka med barnen. Det behövs även i början av grundskolan. Många barn behöver förebilder i lekandet. Vuxna personer berättar, att när de var barn lekte många i olika åldrar och upp till 12-årsåldern på gården där hemma och på rasterna i skolan. De yngre fick vara med. Det blev för dem en inskolning även i regellekar, t ex dunk. De såg hur de äldre gjorde och såg deras engagemang och påhittighet.

Låtsas - lekandet påverkar barn så positivt att det är befogat med många insatser av personalen och att de ordnar en bra lekmiljö. Okomplicerade lekar i början av utvecklingen. Vuxna som leker med barn får mycket tillbaka. Alla måste ställa upp på de tre underförstådda reglerna: Turtagning, samförstånd och ömsesidighet. Den sistnämnda står för lika värde, jämlikhet.

Leken avbryts om någon ska bestämma över de andra som i leken mellan Hanna och Elin.

Tydlig leksignal är också en grundförutsättning, både i början och i slutet av leken. Det ger en tydlig struktur. Att leka är så roligt att barn gärna ställer upp på lekens krav.

Vad lär sig barn i låtsas - leken?

Barn lär sig att ställa upp på krav och följa underförstådda regler. De lär sig att det blir

roligare då. Barn tränar koncentrationsförmågan på ett sätt, som de själva valt. De övar arbetsminnet. För Andreas, som leker att han är pappan, kan det bli: "Komma ihåg hur pappa gjorde först, göra på samma sätt, men vad ska ta som telefon? komma ihåg vad han sa, säga "samma", komma ihåg vad han gjorde sen, ta min väska, var är den, och "... När han leker tillsammans med andra, tillkommer att uppmärksamma och hålla i minnet även vad dessa gör. Det blir en stimulerande och tuff träning av arbetsminne och koncentrationsförmåga, samtidigt som barnet tycker att det är meningsfullt och roligt att leka.

Barn lär sig att samarbeta inom lekens ram. Först parallellt, sen med allt mer gemensam handling. De lär sig att kompromissa för att leken ska fortsätta. Några barn behöver leka med en vuxen först ett antal gånger, för att öva sig att låtsas - leka och för att få den inre säkerhet och det lugn som behövs för att kunna leka med andra barn.

För de barn, som inte kan leka med andra, är risken stor att de hamnar i ett utanförskap, vilket kan få två mycket negativa följder:

1. Känslan att vara ensam och utesluten. .
2. Förlorade möjligheter till lärande i lekar med andra.

Att stödja barnets lekande får inkluderande effekter och är en bra intervention för att motverka uteslutning.

I leken tränar barn att planera sina handlingar både när de leker ensamma och tillsammans med andra. Handlingen planeras utifrån inre föreställningar. Det förutsätter impuls kontroll. Leken har alltid ett mål för barnet, trots att den för vuxna kan verka planlös.

Låtsas- lelandet medför stora framsteg för barn, när det gäller utvecklingen av symbolfunktioner, språk och tänkande. Det var bla av den anledningen jag utförligt beskrev barns behov av vuxenstöd för att lära sig låtsas.

Symbolförmågan är en grundförutsättning för att "utveckla ett verbalt själv" (Daniel Stern) dvs för att lära sig ett språk och kunna använda det tillsammans med andra. Lekens funktion i språkutvecklingen är värt ett eget kapitel. I leken använder barn t ex verbens tempusformer på ett särskilt sätt för att informera varandra om lekens innehåll. Det är en medfödd kompetens.

Barn skapar ordning och sammanhang i sina upplevelser, även känslomässiga, när de gestaltar dem i lekhandlingar. De kan behöva leka samma händelse gång på gång. Det kan leda till att sammanhangen, strukturen, i det som hände blir tydlig för barnet. Därigenom känner de sig säkrare och "kan gå vidare".

"Leken läker" är ett påstående som många anammat. Barn kan inte bearbeta svåra upplevelser enbart genom att prata om dem utan behöver gestalta dem konkret. I leken styr barnet handlingen och tar ofta en vuxenroll eller låter ett starkt djur eller en figur med handlingsförmåga få huvudrollen Det kan medföra en känsla av att barnet, i motsats till i verkligheten, kan påverka vad som sker och kan förutse vad som ska hända. För sådana här lekar behöver barnet lugn och ostördhet och vill gärna ha en vuxen i närheten. Den personen ska inte lägga sig i handlingen utan bara vara med i leken eller se på.

Jenny har legat på sjukhus några dygn tillsammans med sin mamma på grund av vätskebrist efter svår kräksjuka. Hon fick dropp dygnet runt. Några veckor senare lekte hon sjukhus med sin fröken, som fick vara doktor. Självt var hon mamma och sjuksköterska. Dockor och nallar var patienter, en i taget. De lades upp på en "säng" Syster talade om vad barnet hette för doktorn. De fick en spruta i armvecket av syster för dropp. Sedan bars de till en annan del av rummet, där slangen till droppet fästs i handtagen på en byrå. Sedan var det nästa barns tur. När alla fyra patienter fått dropp, och slangar var fastsatta, kom syster och gav dem alla

ytterligare en spruta i armen. Sen var leken slut. Jenny verkade nöjd och tillfreds och sträckte på ryggen..

Lekande lärande och självkänsla

När barn leker under trygga förhållanden, d v s de har känslan av att kunna fortsätta att leka ostört, och leken sedan avslutas i samförstånd eller av barnet självt, om det leker ensamt, ja då känner barnet tillfredsställelse med vad det har åstadkommit. Det känner tillit till sin egen förmåga. Lekandet stärker barnets självkänsla.

Det gäller inte enbart barn som Jenny, utan även Kevin, som lekt titt - ut med sin bror. Han har lärt sig att han är okey och en person, som brodern lekt med. Han är nöjd, sedd, bekräftad och stärkt i sin självkänsla.

Förutsättningar för lekande lärande

Miljön i skolan måste erbjuda de rätta förutsättningarna för lekandet. Det viktigaste är att personalen har positiv attityd och kunskaper om lekens förutsättningar och betydelse samt gärna leker med barnen, vilket beskrivits tidigare.

Kraven på miljön varierar utifrån barnens mognad och i viss mån efter kön. Små grupper av barn och även enskilda barn ska kunna leka utan att bli störda. En vuxen ska alltid finnas i närheten för att sprida trygghet och bidra till att barnen kan koncentrera sig i lekandet. Det blir mycket roligare då och mer lärorikt.

Det behövs vissa leksaker men framför allt många saker att leka med och vrår att leka i.

Lekar kan även kräva stora ytor, där barnen kan röra sig fritt.

Gunhild Westman

Uppsala den 7 februari 2008

Cleve, E. (2002) *En stor och en liten är borta* W&W

Folkman, M-L & Svedin, E. (2003) *Barn som inte leker* Runa

Havnesköld, L.& Risholm Motander, P. (2002) *Utvecklingspsykologi* Liber

Knutsdotter Olofsson, B. (2003) *I lekens värld* Liber

Pramling Samuelsson, I. & Asplund Carlsson, M. (2003) *Det lekande lärande barnet* Liber

Stern, D. (1992) *Ett litet barns dagbok* N&K

Wrethander Bliding, M. (2007) *Inneslutning och uteslutning – barns relationsarbete i skolan* Studentlitteratur.

Westman, Gunhild (2008) *Leken – en viktig del i barns lärande* Specialpedagogisk tidskrift, Att undervisa 1/2008